

виражається в злеті духу, в напруженні творчих сил. Доблесний вчинок – це сама суть панування духу над тілом, це дія, насичена громадянською одухотвореністю. 5. Мужність формується там, де молода людина вчиться пробуджувати в собі почуття гнівної нетерпимості до негідного, негативного, зла, малодушності, підлості й байдужості. 6. Виховання мужності – це також формування уміння панувати силою духу над слабостями тіла. Сила людської волі безмежна: занепад же духу у важкій життєвій ситуації може призвести до поразки, загибелі; в боротьбі з ворогом можуть виникнути такі обставини, коли єдиною зброєю людини залишається сила духу, волі, і, якщо вона зуміє скористатися цією зброєю, вона непереможна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базилевич Н.Г. Проблеми патріотичного виховання молодших школярів в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / Н.Г. Базилевич // Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1982. – 16 с.
2. Кіндрат В.К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / В.К. Кіндрат // Дис. ... канд. пед. наук. – К., 1998. – 190 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 557.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.1. – С. 463.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.1. – С. 145.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 151.
7. Сухомлинський В.О. Про воєнно-патріотичне виховання: Доповідь на засіданні педагогічної ради школи від 16. 09. 1968 р. – Протокол № 2. – Спр. ЛВ 13011.

УДК 371.14: 37.03

А.М. Зубко, О.В. Стребна

ПЕДАГОГІЧНА АКСЕОЛОГІЯ В.СУХОМЛИНСЬКОГО І КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовано засадничі принципи громадянського виховання у спадщині В.Сухомлинського через його науково-педагогічні праці і надбання директорської діяльності під кутом зору потреб, завдань нинішньої української освіти та суспільства.

The article analyses the principles of civic education in the activity of V.Sukhomlinski through his scientific and pedagogical works and his director's management under the angle of view of tasks of contemporary ukrainian education and society.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що педагогічна творчість В.Сухомлинського відбувалася у другій половині ХХ століття, проте чимало його стратегічних ідей, концепцій залишаються актуальними й на початку ХХІ століття. Серед таких ідей – формування особистості, вихованої у річищі демократичних принципів та цінностей, що цілковито співвідноситься з концепцією громадянського виховання і знайшло своє продовження в базових державних документах.

Національною доктриною розвитку освіти України ХХІ століття передбачено, що сучасний освітній процес має бути спрямований на втілення в життя української національної ідеї, виховання громадянина і патріота України, прищеплення любові до української мови і культури, поваги до народних традицій [3]. Фактично у Національній доктрині сформульовано мету розвитку громадянської свідомості й культури, що має здійснюватися на всіх щаблях загальної і вищої освіти. Науковці справедливо підкреслюють, що сутність громадянського виховання – «формування гармонійно розвинені особистості, які спроможні органічно поєднувати свої права й інтереси з правами та інтересами середовища, нації, держави, орієнтуватися на найвищі загальнонародні права, духовні та культурно-

естетичні цінності» [2: 23]. Це стосується і початкової школи, якій В.Сухомлинський приділяв особливу увагу у процесі становлення особистості.

Для сучасної української ситуації громадянське виховання стає нагальною необхідністю, що спричинено недостатньою розвиненістю інституцій громадянського суспільства. У зв'язку з цим підготовка школярів, у тому числі й молодших, повинна здійснюватися у координатах громадянського виховання, основоположні засади якого у вітчизняній педагогіці були розроблені ще Василем Олександровичем Сухомлинським.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська педагогічна думка традиційно чимало уваги приділяє проблематиці громадянськості й формуванню громадянських почуттів. У цьому річизні активно розмірковували Г.Вашенко, М.Грушевський, М.Драгоманов, А.Макаренко, С.Русова, К.Ушинський, виходячи з необхідності розвивати громадянську культуру з раннього дитячого віку. Їхні думки, методологічні розробки сприяли закладенню основ громадянського виховання у дошкільних та шкільних навчальних закладах.

Сучасні вчені-педагоги, серед яких своїми розробками виділяються І.Бех, Н.Бібік, І.Зязюн, М.Красовицький, О.Киричук, Н.Косарева, В.Кремень, В.Кузь, В.Оржехівський, А.Розенберг, О.Сухомлинська, К.Чорна та ін., суттєво збагатили концепцію громадянського виховання, розробивши і запропонували методичний інструментарій її втілення в умовах освіти ХХІ століття. Продовжуючи напрацювання попередників, вони наголошували на комплексному підході в процесі формування громадянськості, підкреслювали єдність морально-етичного і національного чинників для становлення юної особистості, розглядали специфіку громадянського виховання в різних вікових навчальних групах.

Фундаментальну роль у розвитку національної системи формування громадянськості зіграли теоретико-педагогічна і практична діяльність В.Сухомлинського, без постаті й спадщини якого неможливо уявити повноцінний розгляд проблеми громадянського виховання.

Мета статті – виокремити й проаналізувати засадничі принципи громадянського виховання у спадщині В.Сухомлинського, послуговуючись його науково-педагогічними працями і надбаннями директорської діяльності під кутом зору потреб, завдань нинішньої української освіти та суспільства.

Виклад основного матеріалу.

Відомо, що В.Сухомлинський увійшов в історію вітчизняної і світової педагогіки як мислитель, освітянин-творець, речник гуманістичних виховних ідей. Плідну педагогічну практику В.Сухомлинський систематично поєднував із теоретико-узагальнюючою діяльністю. Провідні ідеї його педагогічних праць завжди проходили апробацію у школі, де він тривалий час директорував, і були результатом авторського науково-педагогічного пошуку. З-поміж цих праць варто виділити такі – «Павлівська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Хрестоматія з етики» та ін., що склали новий етап у розвої педагогічної науки.

Креативна свідомість В.Сухомлинського відзначалася неабиякою динамічністю. Цілком закономірно, що й система його педагогічних цінностей незмінно розвивалася. Мислитель-педагог ніколи не задовольнявся досягнутими педагогічними результатами. Його кредо полягало у розумінні педагогіки як сфери нескінченного гуманістичного творення, у процесі якого удосконалюється і відшліфовується добродайна і добротворна сутність людини. Науковці неодноразово зазначали, що концепцію В.Сухомлинського вирізняє високогуманний, патріотичний і людинолюбний пафос, що його вихідні постулати пронизані почуттям громадянськості й любові до Батьківщини, що його педагогічна стратегія була спрямована на формування всебічно розвиненої особистості, яка сповідує демократичні цінності й відчуває потрібність у постійному саморозвитку. Так, дослідниця Л.Момотюк, вичленовуючи педагогічні константи великого педагога, аргументовано наголошувала на тому, що «у працях В.Сухомлинського порушуються й розкриваються проблеми навчання і

виховання юних громадян своєї країни, даються глибоко обґрунтовані, перевірені багаторічним практичним досвідом відповіді на питання, як потрібно виховувати дітей, щоб вони стали свідомими громадянами своєї держави, справжніми патріотами. Він зазначав, що саме через громадянську активність, безпосередню участь у громадських справах і можна виховати справжніх патріотів: «Якщо в дитинстві і отрочстві людина піклувалася про свої інтереси, якщо спільне стало для неї глибоко особистим, вона у зрілі роки стане справжнім патріотом» [1: 16].

У педагогічній аксіології В.Сухомлинського поняття «громадянськість» посідає провідне місце, оскільки саме воно виконує роль смислового концентру і слугує стратегічною метою навчально-виховного процесу. Хоча діяльність педагога проходила в інших соціумних умовах і духовно-психологічній атмосфері, проте його думки й концепції, що стосуються сутності й значення громадянськості, формування громадянина, і нині є актуальними, тому що тісно пов'язані зі становленням особистості й процесами державотворення.

Теоретики педагогіки висловлюють цілком слушну думку, що В.Сухомлинський потрактовував громадянськість як інтегральну, синтезуючу якість особистості, що характеризує соціополітичну, етико-моральну свідомість і виявляється в активній діяльності на благо Вітчизни. Великий учитель акцентував увагу на тому, що «громадянськість – це пристрасть людського серця, це вогонь букв, якими написана мудрість ідей, і донести до юних душ пристрасть боротьби, прочитати палаючі слова ідейної мужності можна лише тоді, коли ви, вихователь, постаєте перед своїми вихованцями як громадянин» [8: 40].

Педагог-мислитель був переконаний, що розвиток громадянських основ юної або молодшої особистості безпосередньо впливатиме на її характер, формуватиме її волю, наполегливість, цілісність натури, уміння приймати рішення і втілювати їх. Важливою в цьому сенсі є такий умовивід В.Сухомлинського: «...Мужньою, безстрашною людиною стає тільки та людина, яка з дитинства навчилася дорожити своєю громадянською гідністю... А громадянська гідність включає в себе єдність думки і справи, слова й вчинку» [4: 25]. У цьому висловлюванні оприявлено прямий зв'язок між розвиненістю громадянських почуттів особистості та її поведінковою культурою.

У педагогічній системі В.Сухомлинського поняття «громадянськість» неможливо розглядати без поняття «патріотизм». Безперечно, вони не є тотожними. Проте зрозуміти всю смислову повноту категорії громадянськості, не розглянувши трактування педагогом-мислителем суті патріотизму, не вдасться. Поняття «патріотизм» не було для В.Сухомлинського абстракцією. Більше того, воно наповнювалося в його системі педагогічних координат конкретикою чітко визначених цінностей.

До найважливіших із таких цінностей передусім належала відданість Батьківщині, народу, рідній землі. А відчуття рідної землі, на переконання педагога, розпочинається з «малої» батьківщини. Саме тому, будучи директором, він докладав багато зусиль до того, щоб його вихованці цілеспрямовано вивчали свій рідний край – його природу, ландшафтні особливості, характерні риси навколишньої флори та фауни. З цією метою в Павлівській школі активно практикувалися ознайомчі екскурсії з природою, відвідування місць бойових дій, тематичні бесіди про звитягу рідного народу, земляків та односельців. Цей напрям патріотичної роботи він обґрунтовував теоретично: «Ми піклуємося про те, щоб у свідомості, в емоційній пам'яті дітей назавжди залишилися дрібні деталі рідної природи, ті незабутні куточки, з яких поступово складається світ, дорогий людині» [7: 21]. Батьківщина розпочинається з перших уявлень про рідну землю, вважав педагог-мислитель, а цими першими уявленнями завжди слугували враження від краєвидів, що оточують людину з найперших днів її життя. Тому патріотичне виховання починалося в Павлівській школі з відвідин прикметних і знакових навколишніх територій.

Суттєве місце у морально-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді В.Сухомлинський відводив авторитету й образу Матері. Цей образ він потрактовував як основу роду, символ життя, життєдайності та нескінченності існування. До певної міри

можна стверджувати, що він сприяв утвердженню культу матері, осяюючи його романтичним ореолом і пов'язуючи його з почуттям любові до Батьківщини. Поняття «Матір» було сповнене для нього не просто широкої, а найширшої метафоричної проєкції. Любов і шанобу до Матері він вважав однією з основ любові до рідної землі. «Людина, не вихована належним чином у цій колісці, – людина, незмінна в глибоко особистому, не може бути справжнім сином Вітчизни в суспільному... Той, хто забув колиску, з якої піднявся, щоб піти по землі, хто байдужий до матері, що вигодувала та виховала його, нездатен пережити високі патріотичні почуття», – маніфестував В.Сухомлинський [5: 146]. У Павлівській середній школі регулярно проводилися різноманітні виховні заходи, присвячені образу Матері, до організації яких залучалися як учні, так і їхні батьки.

Актуальним у річищі патріотичного виховання залишається і його ставлення до рідної мови. Її він вважав першоджерелом почуттів, знань, особистісної культури. Без знання рідної мови немає вихованої та освіченої особистості, стверджував він. Мова, за його концепцією, є не лише сумою лексичних засобів і граматичних норм. Мова для нього була носієм моральних канонів і світоглядних начал. В.Сухомлинський акцентував на тому, що рідна мова спроможна «піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків...» [6: 216]. Його педагогічні праці позначені філологічним відчуттям мови, багатим лексичним складом, милозвучністю. За його як педагогічними, так і літературними творами можна і нині вивчати літературну українську мову, оскільки вони пройняті любов'ю до самого явища рідної мови.

Внесок педагога-класика в розробку концепції громадянського виховання полягає не лише у формулюванні базових теоретичних положень, які нині не менш своєчасні, ніж у другій половині ХХ століття, а й у накресленні методології, конкретних прийомів формування громадянськості. Основним методом у цьому річищі він вважав спрямування учня, вихованця до такої соціокультурної діяльності, яка б дозволила йому розкрити увесь потенціал своїх здібностей, можливостей. За його логікою, процес становлення громадянських почуттів, громадянської самоідентифікації невід'ємний від життєвої практики, поведінкової культури, що завжди демонструють ціннісний вибір і морально-етичні настанови особистості. Тільки у реальних справах народжується, виникає ефект причетності до навколишніх загальнодержавних процесів.

Другий важливий метод формування громадянських почуттів учнів, згідно переконанням В.Сухомлинського, полягає у вербальному впливі, що найдієвіше втілюється у виховних бесідах, які повинні мати тематичний і систематичний характер. Великий педагог сам досконало володів словом, відчував його і талановито послуговувався ним. На це ж він спрямовував і вчителів, розуміючи процес виховання як синтез майстерності педагогічної дії та влучності дієвого слова. Виховні бесіди, діалоги, позакласні заходи, що проводилися у Павлівській середній школі, відрізнялися формуючими цілями і широкою морально-етичною проблематикою. У виховній роботі Павлівської школи пріоритети віддавалися формуванню в учнях різного віку, в тому числі й молодших класів, доброти, чесності, принциповості, поваги до оточуючих і до себе, відповідальності, відданості цінностям суспільства й ідеалам Вітчизни. В.Сухомлинський справедливо стверджував, що саме через вербальний вплив, через виразність і переконливість учительського слова учні як початкової, так середньої і старшої ланок залучаються до практичної діяльності, в якій відбувається закріплення, реалізація їхніх громадянських інтенцій, почуттів. Педагог наголошував, що мета бесід полягає у тому, щоб «домогтись, щоб вихованець, пізнаючи велич моральну красу, героїзм і благородство відданої високим ідеалам людини, утверджувався в почутті самоповаги і водночас поєднував відповідальність за все, що робить тепер і що належить йому зробити в майбутньому, бо громадянськість – це насамперед відповідальність, обов'язок» [6: 45].

Висновки. Педагогічна система і практика В.Сухомлинського свідчить про те, що він вичленовував базові, основоположні категорії і докладно розроблював їх. Серед таких категорій і громадянське виховання, якому педагог-мислитель надавав особливого значення.

Він розробив не лише теоретичний каркас громадянськості як основи національної освіти, а й складники громадянського виховання, обґрунтувавши їх у власних працях. Важливо підкреслити, що формуванню громадянськості було підпорядковано і навчально-виховний процес у Павлівській школі, арсенал методів якої в цьому сенсі відрізнявся надзвичайною різноманітністю і варіативністю. Серед перспектив дослідження цієї проблематики – детальний розгляд, систематизація й аналіз конкретних форм, видів роботи, що використовувалися педколективом Павлівської школи у річці громадянського виховання учнів усіх ланок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Момотюк Л. Б. Громадянське виховання молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Момотюк Лілія Борисівна. – Рівне, 2007. – 291 с.
2. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні – К.: Школяр, 1997. – С. 23-24.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: проект / Науково творчий колектив О. Сухомлинська (науковий керівник) та інші // інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2001 – 322с.
4. Рехтета Л.О. Громадянське виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. / Рехтета Любов Олександрівна. – К., 2003. – 211 с.
5. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности // Избр. произведения: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.1. – С. 59-218.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: У 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 9-300.
7. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – К.: Рад. школа, 1975. – 243 с.
8. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори: В 5т. – К., 1977. – Т. 3; Бесіди про громадянськість. – Т.1.

УДК 371.036

І.І. Корольова

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто питання актуальності естетичного виховання в педагогічній науці. Визначено аспекти культуротворчої діяльності в організації естетичного виховання в педагогічній діяльності видатного педагога В.Сухомлинського.

This article discuss the relevance of aesthetic education in teaching science. Detected in cultural aspects of aesthetic education in the educational activities of the outstanding teacher of Suhomlinskogo.

Вступ. Серед актуальних проблем сьогодення на особливу увагу заслуговує питання зростання ролі естетичного виховання дітей та студентської молоді, у процесі якого відбувається їх становлення як особистості та формування свідомості, здатності до розуміння та творення культурних цінностей. Саме естетичні цінності створюють умови для розкриття особистісних якостей, творчої самореалізації особистості.

Питання теорії естетичного виховання в педагогічному аспекті аналізували видатні науковці А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін. і сучасні дослідники А. Алексюк, В. Бутенко, О. Глузман, О. Дем'янчук, М. Євтух, І. Зязюн, С. Мельничук, Н. Миропольська, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, Л. Столович, Г. Троцько, Г. Шевченко, О. Щолокова та ін., розкриваючи проблеми методології, теорії та практики естетичного виховання як засобу гармонізації особистості, особливості естетичного виховання у вищій школі, зв'язок естетичного виховання студентів з їх духовним розвитком,